

ՀՈՎՀԱՆՆԵՄ ԹՈՒՄԱՆՅԱՆԸ՝ ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՏԵՍԱԲԱՆ

Ա.Մ. Աթայան

Մանկական նրկը առաջինը պետք է լուծի ազգային դաստիարակության կարևորագույն խնդիրը: Հույն Թուրմանյանը ոչ միայն մեր դասական մանկագրության, այլև նրա տնտության գագաթն է: Ի՞նչը պիտի հուզի նրեկային, ի՞նչն է նյութ ծառայում մանկական գրականության համար, ի՞նչպես փոքր գրել նրեկայի համար, որո՞նք են մանկական նրկի դաստիարակչական նպատակները, մասշտաբական արժեքը: Հնդկական բազմաթիվ նամակները, հոգիվածները պատասխանում են մանկական գրականության տնտության կարևորագույն ու ժամանակակից հարցերին:

Ժամանակակից դարոցն ու մանկավարժությունը ընտրել են դեպի ավանդականը, վեհն ու վեհնը, ազգայինը տանող ճանապարհը: Ուսուցման գործընթացում բազմաթիվ արդիական խնդիրներ լուծել իրենք է միայն դասական ավանդությունների վրա հենվելով, ազգային մշակույթի զույա արթնորից անկող, ասոր են առողջ արմատներից ընձողվելով: Ժամանակակից սերնդի համար կյանքի լավագույն բաղոց ու անվտանգությունն է դասեր են հայող մեծերի կյանքն ու գործունեությունը սկսած սրբազնագույն Մաշուգից:

Անհամոմատ մեծ է մանկական գրականության տեղն ու դերը ուսուցման համակարգում: Մանկական նրկը առաջինը պետք է լուծի ազգային դաստիարակության կարևորագույն խնդիրը:

Մեծն Թուրմանյանի կենսափորձն ու իմաստությունը, նրա բազում խորհրդածությունները կրթության, գրականության, մանկական գրականության տնտության, արվեստի գագաթան ճանապարհների, գեղագիտական շատ արժեքների մասին այսօր էլ գրավիչ իմաստություններ են, գաղիքի կարծամար անհավատ հավատի վերադարձ:

Ինչու հայաստ ու բազմերանգ է Թուրմանյան-գեղագետի հոգնոր աշխարհը: Միշտ նրեկաների հետ թե նրեկում, թե աշխատանքի պահին, թե մտքերում ու գգաքմունքների աշխարհում: Ապրում էր նրանց արդարություններով, ոգևորվում նրանց հեղիթային աշխարհով: Իսկ նրեկաների հետ կենդանի, անխաղաղ շխտը ոչ այլ ինչ էր, եթե ոչ մանկավարժական հայտնությունների, մտորումների, որակաշխարհների, սպասելիքների աղբյուր: Այս առումով աղբյուրը ջրառատ պահող նաև Թուրմանյանի թգվանդան ու համեղաշխ ընտանիքն էր՝ սրբազան ավանդություններով, գեղեցիկ փաստվածով:

Ի՞նչը պետք է հուզի նրեկային, ի՞նչը պիտի մանկական գրականության համար նյութ ծառայի, ինչպես պետք է գրել նրեկայի համար, որո՞նք են մանկական նրկի դաստիարակչական նպատակները, մասշտաբական արժեքը: Այս հարցերի պատասխանները գտնում ենք Թուրմանյանի նամակներում, հոգիվածներում, գրայցներում: Թուրմանյանի տաղերով են իրենց առաջին թոյալանը սկսում մեր մանուկները: Նրա նրեկը նպատակ ունի նրեկաների խորի գրգռացմանը, աշխարհընկալմանը, ճանաչողությանը: Թուրմանյանի ժողովրդայնության մասին բազմաթիվ փաստեր ու գրառումներ կան: Իսկ ժողովրդական բանասիրության թուրմանյանական գեղեցիկ մշակումները մանուկներին տառալում են լուսավոր ու պայծառ, իմաստավոր, ճշտումներով, սեր մշակում դեպի ժողովրդի դարերով ստեղծած անսահ մշակույթը: Բազմաթիվ փաստեր վկայում են այն մեծ սիրտ մասին, որ տառել են դեպի Թուրմանյան մանկագիրն ու Թուրմանյան մարդը:

- Ընդամբ բան կլինի՞, ինձ ժողովրդականացողը էս «Ճունն ու կատուն» է դարձել, որ սի տեղ հյոր եմ գտմ կամ փողոցով անց եմ կենում, նրեկաները կանգնում են թե՛ այ՝ շունն ու կատուն...

- Մաքր որքան մոտ լինի նրկին ու ժողովրդին, որքան շատ խորան ժողովրդական տոնըսգործություն մեջ, նա այնքան մեծ է ու համամարդկային: Էդ ճանապարհով միայն գրող կարող է համամարդկային գրականության մեջ տեղ ունենալ, - գրում է Թուրմանյանը՝

Մեծ մանկագիրը նրկի համար կարևոր պայման է համարել չափի գգաքումը:

Խառնելով ի «Հագարան բլուր» հեղիթի մասին նա տառում է.

- Ոգևորությունը ինեղն է ու սանձարժակ: Ըստ նորից պիտի լինել, կոգևորությունը նա չի տանի: Բայց ոգևորությունը ասեման չի ճանաչում նա կռանի, կգնա... գգալը պիտի լինել, ոսկի սանձով պիտի պահել... Այսինքն՝ չափի գգաքումով, որ ամենավարնորն է կախարդական աշխարհը մտնելուց հետո... »:

Հ. Թումանյանը հեքիաթը համարում էր գրականության մեջ ամենաբարձր արտահայտչությունը: «Հեքիաթները անդունդներ են՝ խորը, անծայր, անվերջ... Հարուստ ու շքեղ աշխարհ է՝ Կենդանի ամենաբանձր ստեղծագործությունն է: Նույնիսկ հաճախ արժեքները հեքիաթները չեն կարողանում արտահայտել: Բայց հեքիաթների են ձգտում», - գրում է նա: Ինքը Թումանյանը, «Հագարան բլթիլ» հեքիաթի հեղինակի տաղերնակ է հավաքել, համեմատել է դրանք, գնահատել ըստ արժանիայի: Գնահատում էր Պաշկինի հեքիաթները, քննդատել մի շարք գրականագետների՝ հեքիաթի տեսության գնահատումը հարգելով:

Ըստ Հ. Թումանյանի՝ մանկագիրը պետք է ելնի երեխայի հետաքրքրություններից ու նրան ընկալման աստիճանից: Մանկական գանկացած երկ գրելուց անսկզբակետ հեռու մեծ մանկական հավաքում էր երեխաներին, կարդում նրանց համար իր գրածները, հարցնում նրանց կարծիքները, նկատողանք ուղարկում մանկական պարբերականներին: Փառստեր կան այն մասին, որ վերնաշրջանը շաբաթվա մի երեկոն Թումանյանը հատկացնում էր երեխաներին: Կարդում էր իր մանկական գրվածքները, հորսպարում անդիդ անել, լսում երեխաների կարծիքները, հաշվի առնում, երբեմն էլ կարծիք էր էջեր հայոց պատմությունից եւ բացատրում:

Խաղը, ըստ Թումանյանի, փոքրիկի բնական պահանջն է, «նրա լքությունը, նրա եղբայրը կհանրում ամեն բանի նա խաղով է մոտենում, խաղով է քննում, խաղով է ճանաչում ու ընդունում, դա տեսնում է, նրա մեղքողը»: «Բանը հաճույքով, խաղով պիտի անել, դա եւ հեշտ է, եւ գեղեցիկ: Էդ բանը ամենամեծ մտանակցությունը մայրը պիտի ցույց տա, որպիսեւն ընտանիքում մեծ դերը եւ առաջին դերը մայրն է խաղում: Մայրը մեծ բան է: Տգտում, բնավորություն, ուղղություն - ամեն ինչ մայրն է տալիս մայրն է երեխային կրթում: Նա երեխային խաղերով պիտի կրթի եւ ինքն էլ մասնակից լինի խաղի կազմակերպման», - գրում է Թումանյանը:

Նվարդ Թումանյանի վկայությամբ՝ հայրը կազմել է «Հայոց գեղերը», «Հայոց լեռները» խաղեր գտնելով, որ կյանքը, կենդանությունը, ուժեղ հագին, առողջ սիրտը խաղով են արտահայտվում:

Պատահական չէ, որ Թումանյանի մանկական գրվածքներում յուրօրինակ ու հեշտակալ են խաղի ձևով գրված բանաստեղծությունները:

Թումանյանին մտահոգել են նաեւ մանկական երկի մատչելիության, գրափչության հարցերը: Նա անհրաժեշտ էր համարում մանկանը մոտենալ նույն ու գգույշ, նյութը շարադրել պարզ ու հասկանալի հեշտ ու հաճելի ձևով:

Օգտվելով ժողովրդական լեզվի բազմահարուստ գանձարանից՝ Թումանյանը մեծ տեղ էր տալիս տեղին ու նպատակին գործածվող ժողովրդական սեղմ ու պատկերավոր ոճերին, մատչելի, հասկանալի, դյուրըմբռնելի դարձվածքներին:

Մանկավարժ գրքերի գեղարվեստականությունը, գեղեցիկ ու ճաշակով ձևավորումը եւ Թումանյանի համար կարևորագույն խնդիրներ էին:

Բազմաթիվ աշխատելով է Թումանյանն ընդգծել մանկական երկ ստեղծելու դժվարություն ու գրողի պատասխանատվությունը:

- Կարծում են՝ հեշտ ու հաճաք բան է մանկական գրվածք գրելը, դա ամենադժվար գործն է: Երեխայի հոգու հետ գործ ունենալ:

Ազգային դաստիարակությունը համարելով դաստիարակության անկյունաքարը՝ Թումանյանը գտնում է, որ մանկական երկը պետք է լուծի նաեւ այդ խնդիրը: Ն. Թումանյանի վկայությամբ իր կենցաղով մեծ գրողը չափազանց ախանդալաւ էր, սիրում էր ազգային տոները, հատկապես «Համբարձումը»: Աստվտույան վաղ վեր էր եկնում, հաճում էր ծաղկամանները, դաշտային ծաղիկներով լցնում, դնում բոլոր անկյուններում, սալա ջանգլույումի քաջակներ տաւում, վիճակախաղա քաջում: Պատահական չէ, որ «Անուշ» պոեմի՝ Համբարձման տոնին նվիրված հատվածներն այնքան անկնդր անմիջապես են, պատանիների ու աղջիկների սիրելի երգերից:

Մանկավարժական կարևոր խնդիր է աշխատատիրության դաստիարակումը: Թումանյանի վերաբերմունքն այս հարցին չափազանց արդիական է ու նպատակային:

Առաջը հագով ու մարմնով եւ ժամանակի գիտությունով ու լուսավորությունով ճոխացած. անա թնորն է մարդը ըստ Թումանյանի:

Որպեսզի գրած նամակներից մեկում Թումանյանը գրում է. «Տգետ նվարդին ինչի՞ է պետք»: Կյանքի ամեն սի տգետ, գանիկ, տձեւ ու կուպիտ բան վրդովում էր նրան: Ինքը մեծատառով արվեստագետ լինելով՝ հետաքրքիր պահանջներ էր ներկայացնում արվեստագետներին, որոնք եւ նրա գեղարվեստական հայացքների անկյունաքարն են: Նրա՝ բազմաթիվ մանկական ստեղծագործություններ աշխատատիրություն են դաստիարակում:

Թումանյանի համար անկախ կյանքից էր ազգային դաստիարակությունը: Ըստ նրա՝ ծառայակա կրթությունը երեխաներին մի տեսակ կտրում է հայրական կյանքից, մի տեսակ օտարացնում է նրան:

Ջարմանալիորեն Թումանյանի աչքից չի վրիպել նաև գրաճանաչության շրջանում երկխաչի մատրի կայունացումը, որը խիստ դժվար ու պատռվաբանառու գործ է: Հստ նրա՝ ձեռագիրն էլ բացօթյություն է ձևավորում:

Թումանյանը բազմիցս խոսել է ուսուցման ձևերի, ուսուցմանը խթանող կարևոր ամպլուանքների, այն հետաքրքիր ու մատչելի դարձնելու միջոցների մասին, խոսել է արձակուրդների փոքր, նշանակության, ուսման մեջ ոգևորության ձևավորման, չվատախելու, կտմրի դաստիարակման, աշխարհայությունների հաղթահարման ուղիների ձևավորման մասին:

Բազմաթիվ են Թումանյան-մտածողի դասերը: Նրա բազում գրույցներից, նամակներից, երկամենից պարզ է դառնում, որ հեղինակի նպատակն է թույլ չտալ, որ մատաղ սերունդը դառնա անընկալուն սպառող միայն: Ամենից առաջ նա պիտի լինի գեղեցկություն սերմանողը: Իսկ ամենամեծ թանկությունը Թումանյանն արտահայտել է մի ցերեկույթի ժամանակ արտասանած իր խոսքում. «Այնպես ենք ձեր սրտերը պահել մարդու ու իրքը ամենալավ ու ամենաբարի գգացմունքներով եւ արշավանքի ու մարդուն նայեցեք բարի ու պայծառ հայացքով: Այնուի նման նայեցեք աշխարհին»:

Մեծ մանկական գրականության տեսական հարցերի քննության մեջ, թե՛ մանկավարժական թեսթի հողավածներում մենք տեսնում ենք, որ Թումանյանին միշտ էլ գերել են թե՛ երկի, թե՛ մարդու ներդաշնակությունը, հարմանական: «Ամեն երևույթ ունի իր այրտաքին կերպարանքը-ձևը եւ ներքին իմաստը-հոգին: Ապրողը, գեղեցիկը, կատարյալը դրանց ներդաշնակությունն է»,- գրում է Թումանյանը:

Գեղեցկություն, բարություն, ճշարտություն, սրանք են ուղեկցել Թումանյանին ամեն քայլափոխի: Դաստիարակման չէ, որ նա կատարյալ է հաճախում բազմակողմանի զարգացած մարդուն՝ այն խոր համոզմունքով, որ մարդ որպեսզի խորանա եւ ոգևորության աղբյուր դառնա, պետք է բովանդակություն ունենա, բազմակողմանի զարգացում ձեռք բերի, բարձրանա, խորանա, լցվի: Ամենադժվար բանը, որին մարդը են մարդիկ, ինքն իրեն ճանաչելն է. «Մարդ պետք է ճանաչի ինքն իրեն, իմաստուն կերպով առաջնորդի, ուղղություն տա: Մանկավարժ-գիտակի հայացքով Թումանյանը քննել է մարդուն՝ հաճախակի դիմելով «Աստվածաշնչի» իմաստաբանությանը: Նա հաճախ էլ մտաբերում «Այլնապարհի» խաբերը. «Բայցեցեք դաները, եւ կբացվեն»: Ասել է թե՛ պետք է կանքում իր տեղը գտնել, կամք ունենալ, եղանակներ, մարտնչել լավի, վնասի համար:

«Աշխարհում ամեն բան հեշտ է, մի բան է դժվար՝ մարդ լինելը... «Հեշտ բան հո չի՞՝ մարդ լինելը. մարդ փնտրելի էլ էր մարդու: մեծ կարոտ եւ գգում, աշխատում եւ նայինակ գտածին, երածին մեծացնել-շատ բան տեսնել մեջը...», ասել է Թումանյանը:

Մարդ լինելու, մարդ դաստիարակելու արվեստին է ծառայել Թումանյան-մանկագիրը, Թումանյան-տնտեսաբանը, Թումանյան-մանկավարժն ու Մարդը:

Резюме

Детское произведение в первую очередь должно решать главные задачи национального воспитания.

Ов. Туманян является не только вершиной нашей классической детской литературы, но и ее теории. Что должно вдохновлять ребенка, что является сырьем детской литературы, какие воспитательные цели преследует детская литература, ее познавательная ценность.

Многочисленные письма, статьи автора отвечают на важнейшие современные вопросы теории детской литературы.

Գրականություն

1. Հովի. Թումանյան, հատ. 4, Երևան, 1963թ, էջ 281
2. Ն. Թումանյան, Հուշեր և գրույցներ, Երևան, 1987թ, էջ 77
3. Հովի. Թումանյան, հատ. 4, Երևան, 1963թ, էջ 267
4. Հովի. Թումանյան, հատ. 4, Երևան, 1963թ, էջ 225
5. Ն. Թումանյան, Հուշեր և գրույցներ, Երևան, 1987թ, էջ 120
6. Հովի. Թումանյան, հատ. 4, Երևան, 1963թ, էջ 178
7. Հովի. Թումանյան, հատ. 4, Երևան, 1963թ, էջ 79
8. Ն. Թումանյան, Հուշեր և գրույցներ, Երևան, 1987թ, էջ 295

ԱրմՀ. գրականության և ժողովրդականության ամբիոն